

Radu Băjenaru, *Sfârșitul bronzului timpuriu în regiunea dintre Carpați și Dunăre*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2014, 340 p., 86 fig., 68 pl., 11 hărți.

Lucrarea reprezintă varianta publicată a tezei de doctorat susținută de Radu Băjenaru în 2004 la Facultatea de Istorie din cadrul Universității din București. Este structurată pe 10 capitole plus o *Introducere* (realizată de academicianul Alexandru Vulpe), un *Cuvânt Înainte* din 2003 și altul mai nou (2013), ambele aparținându-i autorului, o *Introducere* și un rezumat consistent în limba engleză (Monica Nicolaescu).

După necesarul *Cadru geografic*, în care sunt trecute în revistă principalele caracteristici ale ariei analizate, autorul ne propune o scurtă discuție legată de definirea cadrului cronocultural discutat în volumul de față în capitolul intitulat *Probleme de terminologie și periodizare*. Reținem ca foarte importante criteriile care definesc apariția epocii bronzului, care nu mai poate fi văzută strict prin prisma noului aliaj (bronzul), ci tocmai printr-o combinație de noi factori: tipul de habitat, structura așezărilor, practicile funerare, economia, religia, metalurgia și ceramica. Către finalul capitolului este pusă în discuție, pe scurt, noțiunea de *cultură arheologică*, autorul întrebându-se, pe bună dreptate, în ce măsură această convenție folosită de arheologi își mai dovedește astăzi utilitatea, cel puțin în anumite cazuri.

O parte consistentă a volumului îl constituie *Catalogul descoperirilor*, bine structurat după o fișă-standard; el conține 779 de descoperiri (așezări, descoperiri funerare, depozite și piese de metal izolate) prezentate în ordine alfabetică de către autor. Un alt capitol important îl reprezintă *Stadiul cercetării*, prilej pentru autor să analizeze critic descoperirile făcute până în perioada actuală de către diverși cercetători. Cu ajutorul a 22 de grafice sunt trecute în revistă principalele tipuri de descoperiri, caracterul cercetării așezărilor atribuite culturilor Glina, Jigodin, Schneckenberg, Odaia Turcului, Gornea-Orlești, Monteoru, Verbicioara, Tei (unde cercetările de suprafață au un procentaj preponderent), atribuirea culturală a așezărilor, caracterul cercetării descoperirilor funerare, tipurile de descoperiri funerare, distribuția mormintelor după ritul funerar (predomină inhumarea cu 81%), principalele tipuri de amenajări funerare, atribuirea culturală, tipurile de inventar funerar, mediul de descoperire a pieselor de metal, tipologia pieselor de metal, mediul de descoperire a armelor de metal (83% în depuneri), mediul de descoperire a podoabelor de metal și mediul de descoperire a uneltelor de metal. Din uriașa cantitate de informație disponibilă, numai situl de la Lelicieni (jud. Harghita) a beneficiat de o lucrare cu caracter monografic.

Un alt capitol foarte interesant îl reprezintă *Structura așezărilor și stratigrafia siturilor-cheie*. În prima parte a acestuia, autorul ne prezintă, tot cu ajutorul expresiv al graficelor, o clasificare a așezărilor în funcție de relief (observăm preferința comunităților bronzului timpuriu pentru terase înalte/pinteni de terasă și dealuri) și o clasificare a așezărilor Glina după același criteriu (aceeași preferință pentru locuri mai înalte); un al doilea criteriu folosit este stratigrafia (pentru 69% din așezări nu avem date stratigrafice). În legătură cu sistemele de fortificație surprinde numărul mic de așezări care au asemenea atribute: numai cea de la Odaia Turcului a fost prevăzută cu val și șanț, iar șanțuri au fost identificate doar la

Crivăț, Orbeasca de Sus, Cârcea-Hanuri, Locusteni-sector B și Zăbala. Referitor la structurile de habitat, există date pentru 129 de locuințe (majoritatea din așezări de tip Glina): colibe, locuințe semiadâncite și bordeie, construcții cu caracter special. În a doua parte a acestui capitol, autorul analizează nouă situri considerate esențiale pentru că, în accepțiunea lui Radu Băjenaru, „...[o]feră date pertinente privind evoluția și succesiunea cronologică a grupelor ceramice din zonă”. Este vorba despre siturile de la Branet (cu o nuanțare a informației față de publicațiile lui Augustin Ulanici), Odaia Turcului (unde autorul a întreprins cercetări proprii), Greci, Năeni-Zănoaga, Sărata-Monteoru, Ostrovul Corbului, Cuculata, Sf. Gheorghe-Örkö și Lelicieni.

Un capitol consistent este cel intitulat *Clasificarea generală a ceramicii și definirea grupelor ceramice*. În prima parte a acestuia, autorul definește 10 grupe de mărime a recipientelor ceramice (A–J), fiecare grupă cu câte patru categorii (I–IV) definite ca raport între diametrul gurii și înălțime (și ele la rândul lor cu subcategorii). În ceea ce privește decorul, sunt constatate patru tehnici principale (imprimare, incizie, șnurat și în relief) și 10 combinații ale acestor tehnici de decorare. În a doua parte a capitolului sunt analizate, pe larg, grupele ceramice specifice bronzului timpuriu în aria de interes desemnată de autor, fiecare grupă cu un istoric al cercetării și cu o clasificare proprie (forme, decor), dar și cu discuții ample și bine documentate despre răspândire și periodizare. Sunt discutate cu acuritate și relevanță următoarele grupe/stiluri ceramice: Glina, Odaia Turcului, Monteoru, Tei, Branet, Verbicioara și SE Transilvaniei. Către finalul capitolului este pusă în discuție cronologia relativă a grupelor ceramice, autorul privind critic diversele păreri exprimate de-a lungul vremii de către cercetătorii care s-au aplecat asupra acestei probleme (Petre Roman, Ersilia Tudor sau Cristian Schuster). Coroborând toate datele stratigrafice din aceste situri, structura așezărilor și datele despre ceramică, Radu Băjenaru distinge trei etape cronologice pentru sfârșitul bronzului timpuriu între Carpați și Dunăre: I. Descoperiri de tip Glina; II. Descoperiri de tip Odaia Turcului; III. Descoperiri de tip Tei-Bungetu/Cățelu, Monteoru Ic4,3–Ic3.

Un loc important în economia volumului propus de Radu Băjenaru este cel dedicat *Descoperirilor funerare*. Sunt discutate 160 de descoperiri de acest tip, repartizate neuniform în spațiul cercetat. Mormintele sunt clasificate după *rit și tipul de amenajare funerară* (plane de inhumare în groapă simplă, tumulare de inhumare în groapă simplă sau cu capac de lemn, cu amenajări de piatră) și după *inventar* (grupa de tip Zimnicea, grupa de tip Milostea, grupa de tip Schneckenberg, grupa de tip Muscel, grupa de tip Năeni și grupa de tip Verbicioara). Partea finală a capitolului este dedicată unei consistente discuții privind răspândirea și cronologia descoperirilor funerare pe un spațiu mai amplu, ce cuprinde nordul și nord-vestul Mării Negre, zona Tisei și Banatul sârbesc. O concluzie importantă a acestui capitol este aceea că „...[I]deea de tumul, cu diferitele sale elemente constructive (argilă, lemn, ringuri și manta de pietre, ciste) reprezintă un element cultural de

origine nord-pontică și se înscrie în fenomenul mai larg al apariției unor structuri noi ce caracterizează epoca bronzului (și aici mă refer în special la structurile sociale)”.

Un capitol important, *Piese de metal*, este discutat în continuare de autor, fiind adunate informații despre cca 391 de piese de metal din contexte aparținând bronzului timpuriu și începutului bronzului mijlociu (111 din așezări, 106 din morminte și 192 din depuneri). Piesele au fost împărțite în trei mari categorii: arme (topoare plate, topoare cu gaură de înmănușare transversală și pumnale – fiecare cu mai multe variante), podoabe (brățări, colane, pandantive, inele de buclă, ace, perle, placă de centură, saltaleone) și unelte (cuțite, dălți, seceri, sule). Către finalul capitolului este discutată structura depunerilor (fiind descoperite mai multe grupe, majoritatea pieselor fiind topoare cu gaură de înmănușare transversală), iar ca o concluzie importantă reținem faptul că „...[T]ipologic, înflorirea metalurgiei bronzului timpuriu din spațiul carpato-dunărean pare a fi tributară spațiului nord-pontic”.

Următorul capitol tratează *Obiectele de piatră, os și lut. Plastica antropomorfă și zoomorfă*. Majoritatea acestor obiecte provin din așezări, dar sunt și câteva din zona funerară. Reținem numărul relativ mare al cuțitelor curbe din piatră, dar și cel foarte scăzut al reprezentărilor antropomorfe și zoomorfe.

Ultimul capitol (*Relații cu alte medii culturale. Cronologia absolută*) este un bun prilej pentru autor de a încerca o coroborare a datelor stratigrafice (în cazul așezărilor și descoperirilor funerare) și tipologice (în cazul obiectelor și al descoperirilor funerare) pe spații mai largi. Într-adevăr, pentru grupele Glina și Odaia Turcului (dar și pentru altele) lipsesc datele radio-carbon, pentru a le putea racorda eficient la o cronologie mai

largă a spațiului sud-est european, nord-pontic sau egeo-anatolian. În ciuda acestor dificultăți, aparent insurmontabile, autorul reușește printr-o serie de legături directe și indirecte dintre stilurile ceramice care preced, respectiv succed grupele ceramice Glina și Odaia Turcului, să le ofere acestora un cadru de cronologie absolută. Astfel, pentru Glina este propus intervalul cronologic 2700–2400 BC (interval valabil, în opinia autorului, și pentru grupa Jigodin, dar și pentru grupa funerară Muscel), iar pentru Odaia Turcului 2400–2100 BC.

Bibliografia este bogată și variată (672 de titluri), iar planșele de o foarte bună calitate reprezintă planuri de așezări, desene de obiecte (în special ceramică, dar și obiecte de metal și alte tipuri de artefacte) sau reproduceri ale unor decoruri ceramice specifice epocii discutate. Cele 11 hărți completează din punct de vedere chorologic discursul convingător și bine argumentat al autorului. O notă aparte o constituie și amplul rezumat în limba engleză, datorat Monicăi Nicolaescu, care face accesibil volumul și cercetătorilor de peste hotare interesați de această perioadă.

Stilul matur și concis, întotdeauna bine argumentat, fără înflorituri inutile, face din lectura acestui volum o reală plăcere. Într-un mediu academic în plină degradare, în care subfinanțarea arheologiei a devenit de mult timp cronică, iar doctoratele se susțin în trei ani, volumul de față se constituie într-un reper valoros și solid pentru cunoașterea epocii timpurii a bronzului între Carpați și Dunăre.

Cristian Eduard Ștefan

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”
al Academiei Române; email: cristarh_1978@yahoo.com